

Політична ідеологія в місцевій пресі періоду пізнього сталінізму (на прикладі Запорізької області)

Д. В. Костюк

*Запорізький національний університет
darya.bryk@gmail.com*

Ключові слова: пропаганда, агітація, газета, засоби масової інформації, радянська влада

У статті, що побудована на матеріалах газет Запорізької області повоєнного періоду та державних постанов щодо ідеологічної складової друкованих видань, проаналізовано пропагандистський компонент як засіб формування громадської думки жителів регіону у реалізації державних відбудовчих процесів. Використовуючи метод аналогії, автором розглянуто запровадження державних постанов, які стосувалися друкованих видань на регіональному рівні. У ході роботи над статтею, встановлено, що однією з ознак тоталітаризму є контроль владою засобів масової інформації та регулярне їх використання, особливо преси. Досліджено, що завдяки друкованим виданням здійснювалась комунікація партії з громадськістю, яка поєднувалась з роз'яснювальними бесідами агітаторів, особливо в період виборів до законодавчих органів. Характерною рисою інформаційної складової досліджуваного періоду стало возвеличення культу Сталіна, з чим пов'язувалося підвищення рівня заполітизованості суспільства. Визначено, що громадяни країни добре орієнтувалися у політичних процесах не тільки Союзу, але й у міжнародній ситуації (проте, з позиції радянської ідеології). Преса ставала гучномовцем для керівної верхівки, який здійснював контроль над суспільством та скеровував його на відродження різних сфер життя, зокрема економічної.

Political ideology in local press in the period of late Stalinism (on example of Zaporizhzhia region)

D. Kostiuk

Zaporizhzhia National University

Key words: propaganda, agitation, newspaper, mass-media, soviet government.

In the article, built on materials of local newspapers (Zaporizhzhian region) of the after war period and state documents about ideological component of print press, analyzed propaganda component as a tool of formatting public thoughts among people of region in realization state renewing processes. Using the method of analogy, author considered introduction of state law, concerned print media on a regional level. In the process of science work, determined one of the totalitarianism feature is a control by government mass-media and it's regular using, especially press. Defined, with time when city Zaporizhzhia became free from fascist occupation, local press contributed to reunion process of region's citizens. Researched, by print media made communication between party and society, which was combined with explanation conversations of agitators, especially in the period of election. Characterized feature of information component about researched period was glorifying the cult of Stalin, that stimulated increasing level political bias among society. Agitation-propaganda influence covered the people almost all ages group. Defined, the citizens of country were well focused in political situation in USSR and also in international questions (but, through soviet ideology). The calling from press' pages became mobilization factor for civil people in region for realized the five-year after war processes and made some influence for the ascension of their emotional conditions. It was very spread practice, when media covered the achievements in many life spheres and compare it with negative experience. The main purpose of such activities were to prevent mistakes on local places. Press became the loudest speaker for the top management of country, controlled society and managed them for renewal different life sphere, for example economy.

Українське суспільство на сьогодні має доступ до різних джерел інформації, що дозволяє об'єктивно оцінити все, що відбувається у світі. Мас-медіа, відображаючи реальність, інформують суспільство, формують громадську думку. Звернення до історичних реалій радянського періоду надає змогу виокремити методи впливу держави на населення через пресу в пропагандистських, маніпулятивних цілях.

У повоєнний час друковані видання, як засіб впливу на населення, регулярно використовувались владою для згуртування громадян на виконання запланованих п'ятирічок та спонукання до відданості партійним ідеям. У цей період формується образ Запорізької області як стратегічно важливого промислового регіону у процесі відбудови. Виходячи з цього, зроблена спроба на науковому рівні розглянути політичні чинники та пропагандистську складову, які використовувала радянська влада для закликів жителів до беззаперечного виконання поставлених завдань перед регіоном.

Вивченню обраної нами теми присвячена невелика кількість наукових праць. Серед них відзначимо колективну монографію «Запорізький рахунок Великій війні. 1939 – 1945», в якій розглянуто історію області в роки Другої світової війни та повоєнного періоду [1]. Особливості функціонування газети «Червоне Запоріжжя» у досліджуваній нами період висвітлено у статті А. Кобинець «Запорізькій правді» – 90: історія і сучасність» [2]. Дотичною є стаття дослідника радянської еліти О. Штейнле, в якій проаналізовано кадровий склад місцевого керівництва періоду пізнього сталінізму, яке і здійснювало політичний вплив на жителів області [3].

Узагальнюючими працями для аналізу політичного буття в державі є дослідження закордонних та українських науковців. Зокрема, німецькою дослідницею історії Східної та Південно-Східної Європи К. Бек [4] узагальнено політичне становище української республіки у післявоєнний період. Науковцем з політичної та соціальної історії України В. Крупиною [5] здійснено аналіз ставлення громадян до повоєнної влади Радянської України. Поза увагою не залишилися і власне теоретичні праці представників різних наук, в яких висвітлено думки щодо ставлення радянської влади до засобів масової інформації. Зокрема в праці Б. Потятиника [6] подана інформація про використання радянською владою медіаресурсів у проведенні політичних заходів, що є однією з ознак тоталітарної системи. Схожими виявилися думки російських вчених Л. Васильєва та В. Подораги [7].

У згаданих працях міститься інформація, яка частково розкриває досліджуване нами питання, і вкрай важливо проаналізувати наявні відомості, залучивши джерельну базу, зокрема архівні номери повоєнного періоду обласних газет «Червоне Запоріжжя» та «Більшовик Запоріжжя», а також партійні постанови.

З огляду на вказане вище, завданням нашого дослідження є аналіз місцевої преси як засобу політичного впливу на жителів області в період пізнього сталінізму.

Звертаємо увагу, що характерною рисою для тоталітарних режимів є інтенсивне використання медіа. Саме цієї думки дотримується Б. Потятиник, який у своїй праці «Медіа: ключі до розуміння» спирається на дослідження зарубіжних вчених (канадця Ф. Ейдліна, росіянина Л. Васильєва, американців К. Фрідріха та З. Бжезинського), які вказують на те, що показовою ознакою тоталітаризму є контроль та монополія на засоби масової комунікації [6, с. 89 – 90]. Тому мас-медіа займали важливу позицію в Радянському Союзі, де правляча верхівка намагалася впливати на свідомість людей, переслідуючи свої політичні цілі. Доречною є думка Л. Васильєва про те, що засоби масової інформації характеризувалися «...цілеспрямованою індокриніацією, заснованою на міфах, такою що апелює не стільки до розуму, скільки до емоцій, змушує людей повірити в істинність пануючої доктрини, справедливості її лозунгів та цілей» [7, с. 10].

Варто звернутися до результатів дослідження філософа В. Подораги, який, визначаючи відмінності між «гітлерівською машиною влади» та сталінською, зосереджував увагу на шляхах їх комунікації з масами. Акцентується увага на тому, що німецький керівник був людиною усного слова та прагнув, щоб його слухали, а радянський – письма, якого б читали. Відзначається, що саме за сталінського режиму влада поставала в якості певного святого тексту, який був охоплений міфічним таїнством. Процеси відбору та формування мас реалізувалися через процедури «правильного читання» текстів влади. Ті, хто намагалися їх розуміти по-своєму, наражались на небезпеку бути звинуваченими у викривленні інформації, що трактувалось владою як очевидний прояв провини перед нею [7, с. 109 – 110]. Також В. Подорага відзначає, що сакралізація тексту державного керівництва відбувалась за рахунок ідеалізації вождя як унікальної ознаки абсолютної влади: «Чим більше посилюються правила читання тексту, тим менше можливостей здійснити сам акт читання, який поступово змінюється розчуленням перед святим шрифтом і ликом вождя» [7, с. 111].

Зауважимо, що під час Другої світової війни політичне життя в Запорізькій області, як і в більшості окупованих німцями територій України, характеризувалося мінливим становищем. У період зміни влади від окупації німецькими військами, впровадження «нового порядку» до повернення та відродження впливу радянської влади сформувався розкол в суспільстві. Як відзначає К. Бек, населення було поділене на декілька таборів: одна частина прийняла окупацію позитивно, інша боролася проти політики німецької влади, решта, у свою чергу, займали невизначену позицію та в таких умовах намагалися отримати вигоду [4, с. 131]. Об'єднуючими факторами стали надії на повернення рідних з фронту, віра в закінчення війни, а також зміни в методах управління радянської влади.

Чимала кількість людей змушена була перебувати за межами Радянського Союзу під час військових дій або примусової депортації до Німеччини в якості робочої сили. Перебування за кордоном дозволило розширити уявлення про життя й устрій в інших країнах. Тому вже в повоєнний період, з огляду на зміни у настроях населення, перед радянською владою постало завдання об'єднати суспільство під своїми гаслами, посилити вплив, застосовуючи різні методи та канали комунікації, зокрема засоби масової інформації.

Одним із видів поширення інформації в Радянському Союзі були періодичні видання, зокрема газети, які поділялися на республіканські, крайові, обласні та районні. З метою координації роботи преси було прийнято ряд постанов і розпоряджень щодо її функціонування.

Зазначимо, що в Запоріжжі з січня 1939 року до друку виходили такі обласні газети: російськомовна «Більшовик Запоріжжя» та україномовна «Червоне Запоріжжя». З початком війни остання виконувала роль транслятора закликів до боротьби з фашистами, постійно публікувала відомості від Радіоінформбюро, листи громадян про надії на перемогу тощо. У період німецької окупації (1941 – 1943 роки) видання не виходило. З 15 жовтня 1943 року продовжило свій друк та повернулося до регулярного випуску [2, с. 14]. Оперативне поновлення роботи газети було спричинене стрімким відновленням впливу радянської влади в місті (згодом у всіх районах області) з метою «переналаштування» населення на радянський лад. Адаже до того німецька влада використовувала пресу для власних пропагандистських цілей (виходила газета «Нове Запоріжжя»). Як зазначено авторами монографії «Запорізький рахунок Великій війні. 1941 – 1945», газети обох

політичних режимів на території Запоріжжя були схожі за структурою: основна увага надавалась публікаціям розпоряджень і наказів міської влади, решта – матеріалам пропагандистського характеру. Проблематиці місцевого життя відводилась другорядна роль [1, с. 373].

Оскільки радянську владу, в першу чергу, турбували насадженні німцями антикомуністичні настрої серед населення та поширення діяльності націоналістичних організацій на території області, на сторінках газет все більше з'являлось інформації щодо посилення уваги місцевої влади до партійної пропаганди. На думку О. Штейнле, саме під керівництвом партійних органів здійснювалось впровадження основних заходів по відродженню всіх сфер життя на місцях з метою задоволення державних, а не регіональних інтересів. Проаналізувавши біографії керівників Запорізької області, науковець визначив, що жоден з них не був корінним жителем регіону. Дослідник встановив негативний вплив політики «перекидання» кадрів, тобто періодичного розміщення партійних управлінців з місця на місце, яка проводилась з метою запобігання утворення міцних угруповань на місцях [3, с. 108]. Саме ці фактори негативно впливали на рівень управлінської діяльності керівної верхівки в регіонах.

З метою підвищення ідейної обізнаності кадрів організовувалися районні школи, семінари секретарів партійних і комсомольських організацій, проводилися теоретичні конференції, співбесіди, тематичні лекції та доповіді, у ході яких наголошувалося: «Партійна пропаганда – кровна справа всього партійного активу» [8, с. 1]. Основною ціллю подібних думок був процес організації якнайбільшої кількості агітаторів та пропагандистів.

На початку грудня 1944 року відбулися збори місцевого партійного активу, де з доповіддю «Про стан і задачі агітаційно-пропагандистської роботи» виступив секретар обкому Ф. Матюшин. Результатом цього заходу стало прийняття резолюції, яка була направлена на привернення уваги партійних організацій в бік покращення пропагандистської та агітаційної роботи серед населення [9, с. 1].

Також залучались запорізькі комсомольські організації до проведення політико-виховної роботи серед молоді, яка самостійно не мала змоги ознайомитися з агітаційним матеріалом. З метою підвищення ідейно-політичного рівня керівників і активістів комсомолу було створено 6 шкіл. Станом на липень 1945 року вже працювало 11 груп доповідачів, якими було прочитано 325 лекцій і доповідей на громадсько-політичні, природничо-наукові, технічні, літературні теми: «Патріотам

радянського народу», «Моральний облік радянської людини», «Виникнення життя на Землі», «Плем'я Корчагіних» та багато інших [10, с. 2].

Вже після завершення війни радянська влада переглянула політику стосовно впливу на людей через друковані видання, адже військова тематика та методи, які використовувалися, втратили свою актуальність. Поступово до уваги брався курс на відродження всіх сфер життя в умовах повоєнного часу, посилювався контроль за якістю матеріалів, що йшли до друку, та компетенцією персоналу редакцій. Свідченням цього є прийняте у липні 1945 року рішення ЦК ВКП(б) «Про покращення якості і збільшення обсягу республіканських, крайових та обласних газет», відповідно до якого партійних представників на місцях зобов'язали перетворити газети на «бойові органи» з політичного виховання та використовувати їх як засіб партійного керування масами. Окрім того, на партійних функціонерів покладалося завдання надавати допомогу газетам, а саме: забезпечувати кваліфікаційними працівниками, покращувати поліграфічну базу, спрямовувати на висвітлення важливих питань та розглядати плани роботи видань. [11, с. 243]. Подібні дії здійснювалися з метою покращення пропагандистської складової.

Завідувач сектором преси обкому КП(б)У С. Привалов у матеріалі «Інформація в районній газеті» на сторінках «Червоного Запоріжжя» проаналізував роботу деяких місцевих газет. Так, періодичне видання Пологівського району «Коллективні лани» наводиться як приклад якісної газети, оскільки на її сторінках висвітлювались місцеві події у рубриці «По нашому району», приділялась увага всесоюзним новинам та міжнародному огляду. Натомість відзначив незадовільну роботу видання «Червоне Примор'я» Приморського району через перебої з виходом газети та проблеми з якістю матеріалів. Мелітопольське міське видання «Радянський степ» тижнями не друкувало інформацію про республіканські та всесоюзні події. У зв'язку з виявленими недоліками, С. Привалов надає такі рекомендації щодо повернення уваги читачів до газетних матеріалів: розміщувати передову статтю; друкувати кореспонденції з місць, публіцистичні статті, хроніку, листи читачів; висвітлювати інформацію про загальнополітичну, господарську, культурну ситуацію в країні, подавати телеграми ТАРС [12, с. 2].

Закінчення війни характеризується підвищенням авторитету представників радянської влади. Перемога асоціювалась зі Сталіним, про що свідчить зростання його популярності серед населення завдяки джерелам інформації.

Звернемо увагу, що з 9 травня 1945 року на честь перемоги в газетах містилась інформація про завершення радянсько-німецької війни під гаслами: «Хай живе організатор Перемоги Великий Сталін!», «Хай живе день переможного завершення Великої Вітчизняної війни!», «Слава сталінським маршалам!», «Перемога крилата, сонячна, лучезарна – прийшла», «Спасибі великому Сталіну» [13, с. 1 – 2]. Також, у зв'язку з закінченням Другої світової війни 2 вересня 1945 року, у всіх засобах масової інформації з'являлися урочисті привітання Й. Сталіна до населення з повідомленням про перемогу та подяку громадянам за участь у військових діях. На сторінках місцевої періодики розміщувалося вітання на ім'я Сталіна від жителів області з обіцянками «...вкласти всі свої сили і вміння у велике будівництво і відродити колишню славу нашого міста Запоріжжя. Знову засяють вогні великої Дніпрогес ім. Леніна, стануть до ладу наші заводи, домни і дадуть країні ще небачені потоки металу, машин...» [14, с. 1].

Увесь випуск газети «Червоне Запоріжжя» від 3 вересня присвячувався тематиці перемоги та піднесенню культу Сталіна, про що свідчать заголовки повідомлень: «Великому вождеві народів Генераліссимусу Радянського Союзу Йосифу Вісаріоновичу Сталіну», «Товариш Сталін дав нам перемогу», «Ми перемогли», «Після промови вождя», «Свято в Токмаку», «Мир здобуто», «Будемо працювати ще краще», «Мітинг трудящих Запоріжжя в міському саду» [14, с. 1].

У самому місті і районах проводилися мітинги, присвячені закінченню війни, у ході яких виголошувались зобов'язання від представників сільського господарства та промисловості з метою підвищення економічних показників: «Хочеться працювати ще краще», «На честь закінчення другої світової війни», «Перемога зобов'язує». Наприклад, на току в колгоспі ім. Калініна Кам'яно-Дніпровського району відбувся мітинг, на якому колгоспники денної та нічної зміни обіцяли намолотити понад 300 центнерів хліба за зміну, замість норми 150, а результат перевершив очікування і нараховував 330 центнерів. На зібранні в Червоноармійську секретар райкому звернувся з промовою: «Наш район займає одне з перших місць по хлібоздачі в області. Але тепер ми повинні працювати ще краще, достроково розрахуватися з державою, дати нашій промисловості ще більше сировини і продовольства» [15, с. 1]. Вплив на свідомість громадян відбувався через активне поширення в пресі подібної інформації на конкретному прикладі із закличками до виконання нагальних завдань для підйому економіки з нагоди Перемоги.

На думку вітчизняного дослідника В. Крупини, одним із масштабних кроків радянської влади після війни стало проведення виборів до законодавчих органів. Вони мали показово-пропагандистський ефект, тому що проводилися вперше в Європі у повоєнний час, але за змістом були «безальтернативні та псевдodemократичні» [5, с. 151]. Завдяки виборам керівництво намагалось продемонструвати іншим державам консолідованість радянського суспільства та підтвердити думку щодо дружби народів в країні.

Як результат, 11 жовтня 1945 року Указом Президії Верховної Ради СРСР затверджено «Положення про вибори до Верховної Ради СРСР», в основі якого містились роз'яснення щодо підготовки та проведення виборів 10 лютого 1946 року [16, с. 1]. Наголошувалось на важливості проведення роз'яснювальної роботи серед населення, яка покладалась на партійні та профспілкові організації.

У зв'язку з початком виборчого процесу радянське керівництво застосовувало різні форми пропаганди та агітації, зокрема і друковані видання. Готувалися окремі брошури з текстом доповіді Й. Сталіна про проект Конституції СРСР від 25 листопада 1936 року, його промовою на передвиборчих зборах виборців Москви від 11 грудня 1937 року, текстами Положення про вибори до Верховної Ради СРСР, «Конституції (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік» [17, с. 1]. В газетах регулярно піднімалась тема виборів.

Не оминалася увагою масово-політична робота серед громадян особливо на виробництві, де зосереджувалась значна кількість робітників. Наприклад, ЦК КП(б)У направило групу лекторів на Дніпробуд для надання допомоги з лекційної пропаганди партійній організації на підприємстві. Агітатори Мелітопольського залізничного вузла регулярно проводили заняття з вивчення «Положення про вибори до Верховної Ради СРСР», на заводі ім. Войкова проходило вивчення відповідних матеріалів, у Ленінському РК КП(б)У проводилися семінари керівників агітколлективів, профорганізаторів [18, с. 2].

Головними центрами політичної роботи з громадянами в цей час ставали партійні кабінети, клуби, хати-читальні, червоні кутки. Партійні організації повинні були забезпечувати їх необхідною літературою та газетами. Відмітимо, що колективом Запорізької обласної бібліотеки ім. Горького підбиралася література з виборчою тематикою та організовувалися виставки. Також створювалися бібліотечки для агітаторів, куди входили художні твори про життя і працю насе-

лення за часів царизму в капіталістичних країнах і Радянському Союзі [19, с. 2].

Вказані вище заходи проводилися для того, щоб кожен громадянин ознайомлювався з виборчим законодавством. Радянська влада створювала відчуття єдності керівництва держави з народом. Таким чином у кожної людини мало формуватися почуття впливу на виборчий процес. Як зазначає В. Крупина, залишки повоєнного емоційного піднесення населення, заполітизованість та надії на покращення життя викликали почуття захоплення заходами радянської влади [5, с. 151].

Із наближенням виборів партійна верхівка прагнула охопити якомога більшу кількість громадян, тому на пленумі ЦК КП(б)У 12 – 14 грудня 1945 р. депутати прийняли резолюцію «Про політичну і агітаційно-масову роботу серед населення у зв'язку з підготовкою до виборів у Верховну раду СРСР». Саме засобом масової інформації відводилась роль впливу на широкі маси. Через пресу та радіомовлення потрібно було висвітлювати принципи радянської виборчої системи, а також здійснювати агітацію, у газетах публікувати не менше двох разів на тиждень статті на допомогу агітаторові та пропагандистові; систематично друкувати матеріали з обміну досвідом і методики агітаційної роботи. Відповідальність за підготовку серій матеріалів для газет і радіо брало Управління пропаганди і агітації ЦК КП(б)У і РАТАУ [20, с. 109]. На редакції республіканських, обласних, міських, районних газет і радіокомітетів покладалось завдання ширшого висвітлення процесу виборчої кампанії, соціалістичного змагання з нагоди виборів.

Укрдержвидав та Комітет у справах поліграфії і видавництва мали забезпечити безперерйну роботу видавничих організацій з випуску політичної літератури, лозунгів, плакатів, портретів, біографій кандидатів протягом усього періоду підготовки до виборів. Обкоми партій і органи зв'язку повинні були організувати своєчасну доставку на місця виборчих матеріалів, літератури, газет і журналів [20, с. 110]. Обкоми, міськкоми і райкоми систематично практикували відрядження з міст і районних центрів агітаційних та концертних бригад, лекторів і доповідачів до віддалених сільських районів для проведення роботи на виборчих дільницях.

25 грудня 1945 року Запорізьким обкомом КП(б)У була прийнята згадана вище постанова, яка дублювала ухвали республіканського рівня, але вже трансформовані на місцевий лад. Відзначалось, що в області було створено 768 ви-

борчих дільниць до яких в комісії обрано 5825 чоловік, з них комуністів – 2036, комсомольців 898, безпартійних – 2891, жінок – 2013. На виборчих дільницях, підприємствах, в установах, колгоспах, радгоспах, МТС, містах і районах області працювало 21095 агітаторів. В якості прикладу масово-політичної роботи ставили Пологівський район та газету «Коллективні лани», також Орджонікідзевський і Ленінський РК КП(б)У Запоріжжя. Водночас у Андріївському, Михайлівському, Оріхівському, Приморському, Велико-Хортицькому, Ново-Василівському, Куйбишевському, Сталінському районах слабо здійснювалась агітаційно-масова та пропагандистська робота серед населення. Наголошувалось на недоліках в роботі районних газет через відсутність роз'яснень положень виборчого процесу, прав та обов'язків громадян. Натомість видання обмежувалися лише статистичними даними про кількість гуртків, десятидворок та охоплення ними виборців («Колгоспна зоря» Ново-Керменчикського району, «Прапор комунізму» Ново-Миколаївського району, «Ленінський шлях» Веселівського району) [21, с. 1]. Тому відділи пропаганди і агітації міськкомів і райкомів КП(б)У зобов'язували організувати по області наочну передвиборчу агітацію. Редактори газет області повинні були покращити висвітлення агітаційно-масової роботи.

На шпальтах газет поширювалась інформація про висування кандидатур до дільничних виборчих комісій на підприємствах, колгоспах, установах області. З'явилась рубрика під назвою «Трудящі Запоріжжя готуються до виборів у Верховну Раду СРСР», де висвітлювалась інформація стосовно проведення відповідних заходів по регіону. Поширеною тематикою були «стахановські змагання» на честь виборів та агітаторський досвід. Наприклад, машиністи депо Запоріжжя II агітаційну роботу поєднували з соціалістичним змаганням, в ході яких планували виконати вантажні роботи на 110 відсотків. Колектив Пологівської МТС зобов'язувався здійснити ремонт тракторів до виборів, замість державного строку 10 березня [22, с. 1].

Політичний вплив спрямовувався майже на всі вікові групи. Навіть школярі залучалися до виборчого процесу. Свідченням цього є повідомлення про масово-політичну роботу в середній школі №18 міста Запоріжжя, коли на загальних учнівських зборах було оголошено про день виборів. Серед учнів проводилась роз'яснювальна робота із вказаної тематики. В результаті цього учні старших класів разом із вчителями проводили перепис виборців по вулиці Круговій та жит-

ловій дільниці району. В свою чергу, учні молодших класів художньо оформлювали пам'ятку про день виборів для вручення їх батькам [22, с. 1]. Як бачимо, партійні функціонери формували у дітей уявлення про радянський виборчий процес як запоруку відданості комуністичним ідеям.

На початку 1946 року до друку кожного дня виходили газети з інформацією про затвердження кандидатів до Верховної Ради. З піднесенням оголошувалось про висування кандидатур, зокрема першим кандидатом в депутати завжди одноголосно обирався Й. Сталін, далі – найближчі його соратники (В. Молотов, М. Калінін, А. Мікоян, М. Хрущов, Л. Каганович та інші члени Політбюро ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У). Серед відомих прізвищ кожен округ на місцях пропонував свого представника. В основному це була особа, яка знаходилась в лавах партії, займала вже керівні посади або ж відзначилась на виробництві: Ф. Матюшин – член ВКП(б), секретар Запорізького обкому КП(б)У; В. Понамаренко – член ВКП(б), голова виконкому Запорізької обласної Ради депутатів трудящих; В. Костенко – член ВКП(б), секретар ЦК ЛКСМУ; Є. Постнікова – член ВКП(б), директор Андровської середньої школи; Т. Чурсін – безпартійний, бригадир слюсарів Дніпровського електродного заводу м. Запоріжжя; О. Тищенко – член ВКП(б), слюсар-бригадир Запорізького паровозоремонтного заводу [23, с. 1 – 2]. На нашу думку, показове затвердження депутатів формувало у громадян почуття впливу на політичний процес. Наприклад, на передвиборчих зборах будівельників і залізничників всіх служб вузла Запоріжжя II, де проводили голосування за кандидатуру О. Тищенка, виборцями нав'ювалась думка, що, ставши депутатом, він «докладе всіх зусиль для того, щоб виправдати довіру виборців і буде справжнім слугою народу» [24, с. 2].

Передвиборчі матеріали містили інформацію про зустрічі депутатів із виборцями, трудові успіхи на виробництві (перевиконання планів на честь «свята демократії»), демократичність виборчого процесу. День виборів проголошувався всенародним святом, про що свідчать замітки на сторінках преси.

Агітаційна складова виборчого періоду використовувалась і в подальшій масово-політичній роботі. Зокрема практикувалось проведення зборів для висвітлення основних завдань п'ятирічки, поставлених у промові Сталіна перед населенням. Недоліки в пропагандистській роботі, а також рекомендації для її поліпшення висвітлювались у резолюції пленуму Запорізького обкому «Про стан внутрішньополітичної роботи в Осипенків-

ській міській та Гуляйпільській районній партійних організаціях» [25, с. 3] та постанові пленуму ЦК КП(б)У «Про стан внутрішньопартійної роботи в Дніпропетровській, Полтавській та Дрогобицькій областях партійних організацій» [26, с. 1].

З часом була створена Вища партійна школа для підготовки керівників обласного та республіканського масштабів. Термін навчання становив 3 роки, на базі школи організовувалися партійний та радянський факультети. Перший мав відділення редакторів газет, пропагандистських та організаційно-партійних працівників, існували курси (строком до дев'яти місяців) для перепідготовки кадрів, зокрема редакторів та заступників редакторів всіх рівнів. При обласних партійних школах створювалися шестимісячні курси перепідготовки для керівних працівників, а також редакторів районних та міських газет [11, с. 257].

Не можемо залишити поза увагою події міжнародного характеру, а саме виступ В. Черчілля від 5 березня 1946 року у місті Фултон (США), який присвячувався міжнародному становищу та, зокрема, протистоянню Радянського Союзу із США та Великобританією. Початок висвітлення цієї події на сторінках місцевої газети датоване 9 березня 1946 року в рубриці «Телеграми з-за кордону» [27, с. 4]. Пізніше з'явилося інтерв'ю Й. Сталіна кореспонденту газети «Правда» щодо вказаної промови, у якому радянський керівник назвав цей виступ «небезпечним актом, розрахованим на те, щоб посягти насіння розбрату між союзними державами і утруднювати їх співробітництво» [25, с. 1].

З'являлися і надалі матеріали з роз'ясненням для населення міжнародної ситуації («Черчілля брязкає зброєю», «Промова Черчілля у Фултоні»). У зв'язку з цим на промислових підприємствах у Запоріжжі пройшли збори, на яких відбулося зачитування згаданого інтерв'ю та велося відповідне роз'яснення. Після ознайомлення робітники сходилися на думці, що варто працювати ще більше та перевиконувати плани для підвищення економічного та воєнного потенціалу Радянського Союзу. Ставлення робітників проілюструємо одним із висловів працівника Запоріжжялюмінбуду: «Промова Черчілля – це голос фашистів, які, прикриваючись демократичними фразами, готують збройний виступ проти Радянського Союзу. Вони бояться сили Радянського Союзу, їм сняться «кошмари комунізму» [28, с. 4].

З прийняттям Закону про п'ятирічний план відновлення і розвитку народного господарства (1946 – 1950 роки) змін зазнавала агітаційна робота. Увага приділялась наочним засобам впливу на свідомість громадян із використанням стендів,

панно, плакатів, лозунгів, картин, діаграм. Завдяки цьому методу потрібно було висвітлювати завдання п'ятирічного плану і перед пресою поставало завдання висвітлювати хід соціалістичних змагань: «...вона робить здобутком мільйонів досягнення передових стахановців, досвід кращих підприємств, колгоспів, радгоспів, МТС, вона підіймає на щит передових, бичує і викриває ледарів, нещадно критикує все негідне» [29, с. 1].

Кінець 1946 року ознаменувався підготовкою чергових виборів, але вже до Верховної Ради УРСР, які планувалось провести 9 лютого 1947 року. З цією метою, за агітаторами закріплювалося завдання ведення роз'яснень «Положень про вибори до Верховної Ради УРСР», Конституції, пропагування переваг радянського ладу, ознайомлення з виконанням п'ятирічного плану по республіці, області, заводу, колгоспу. На прикладі Запоріжжя намагалися наочно продемонструвати розвиток міст республіки, акцентували увагу на розбудові промислових підприємств та Дніпровської греблі, викликаючи почуття гордості. Значимо, що Й. Сталін вчергове висувався також першим (всенародним) кандидатом в республіках Радянського Союзу.

У агітаційно-масовій роботі ставка робилась на молоді кадри комсомольських організацій. У містах і районах було створено понад 800 гуртків, де більше 14000 учасників вивчали виборчий матеріал. Саме в постанові ЦК ВЛКСМ «Про участь комсомольських організацій у підготовці і проведенні виборів до Верховних Рад союзних республік» зобов'язали комсомольців очолити політичну і виборчу агітацію молоді та забезпечити їй активну участь [30, с. 3]. Також на пленумі ЦК КП(б) від червня 1950 року було прийнято постанову «Про стан і заходи поліпшення політичної і виховної роботи комсомольських організацій серед міської і сільської молоді УРСР» [20, с. 336]. Згідно документу, в газетах і журналах варто було повністю висвітлювати політичну і виховну роботу комсомольських організацій серед молоді, узагальнювати позитивний досвід, критикувати хиби в роботі, публікувати кваліфіковані матеріали на допомогу секретарям первинних комсомольських організацій, пропагандистам і агітаторам. Запропоновано редакціям газет усіх рівнів систематично розміщувати матеріали про політичну і виховну роботу серед молоді, а також про партійне керівництво комсомольськими організаціями [20, с. 349].

Зауважимо, що вибори до місцевих Рад у період пізнього сталінізму проводилися декілька разів: 21 грудня 1947 року, 17 грудня 1950 року та 22 лютого 1953 року. За цей час вже застосовувалась

налагоджена система агітації та пропаганди, яка мала успіх при підготовці загальносоюзних та республіканських виборів.

Свідченням посилення політичного впливу на друковані видання є прийняття таких постанов, присвячених роботі преси: «Про заходи щодо поліпшення районних газет», «Про заходи щодо поліпшення міських газет» [11, с. 280, 283]. Також, згідно рішення пленуму ЦК КП(б)У «Про хід будівництва Каховської гідроелектростанції та Південно-Українського каналу і заходи, що забезпечують виконання виробничого плану в 1952 році», на редакторів республіканських, обласних і багатотиражних газет «Дніпробуду» і «Укрводбуду» покладалось завдання роз'яснювати значення і показувати хід спорудження будов Каховської ГЕС, Південно-Української і Північно-Кримського каналу [20, с. 397].

На засіданні КП(б)У, який був присвячений виконанню планів першої післявоєнної п'ятирічки і відбудови, зазначалось про організацію заходів для подальшого поліпшення роботи газет, журналів, радіомовлення шляхом підвищення ідейно-виховної організуючої ролі у справі господарського і культурного будівництва. [20, с. 421]. Після XIX з'їзду партії вже КПРС, який відбувся на початку жовтня 1952 року, поширювалась ідеологічна робота партійної організації стосовно затверджених рішень нової п'ятирічки. Відбувалось поширення критики і самокритики знизу на сторінках преси, зокрема розміщення інформації про випадки невиконання завдань місцевою владою. Також, окрім поширення в маси промов Сталіна, інформаційний вектор спрямовувався на міжнародну політику, а саме висвітлення «...реакційної, антинародної суті буржуазної ідеології, особливо американського імперіалізму, як світового жандарма і душителя свободи народів» [31, с. 1]. Останні роки правління Сталіна характеризувалися збільшенням ролі державного впливу на пресу, яка ставала способом

спілкування керівника з народом, його «голосом».

Таким чином, завдяки пресі радянська влада в повоєнний період швидкими темпами відновила свій вплив на громадян. Основною метою друкованих видань стало спрямування населення області на виконання першочергових державних завдань. Для цього створювалась велика мережа агітаторів, на яких покладалось завдання проводити роз'яснювальні бесіди серед населення з метою формування у свідомості людей «правильних» думок щодо партійних заходів. У зв'язку з цим перемога у війні, віра в керівника держави, навіювання про демократичний лад сприяли інтенсивним відбудовчим процесам.

Повоєнний період на території Запорізького регіону характеризувався відновленням промислових потужностей завдяки залученню великої кількості населення. Спрямування широкої аудиторії до економічного відродження відбувалось шляхом висвітлення позитивного досвіду, зокрема перевиконання планів, присвячених визначним подіям. Набувала поширення практика критики негативних моментів на місцях, одночасно зі схваленням кращих прикладів для наслідування. Зауважимо, що агітаційно-пропагандистський вплив охоплював всі вікові категорії. Особлива увага надавалась молодій аудиторії, у якій ще з дитинства формували уявлення про відданість державним інтересам. Газети в період пізнього сталінізму були зброєю проти антикомуністичних закликів із-за кордону. На нашу думку, за 1943 – 1953 роки преса поступово закріпила свій статус – голосу керівної верхівки, яка надалі виконувала мобілізуючу роль в країні.

Звернемо увагу, що досліджувана тематика має в перспективі розширення джерельної бази за рахунок залучення районних друкованих видань, місцевих листівок, брошур у контексті комплексного аналізу тогочасних місцевих засобів масової інформації.

Джерела та література

1. Запорізький рахунок Великій війні. 1939 – 1945 : монографія / Ф.Г. Турченко, В.М. Мороко, О.Ф. Штейнле, В.С. Орлянський та ін. ; наук. ред. Ф.Г. Турченко. Запоріжжя : Просвіта, 2013. 416 с.
2. Кобинець А. «Запорізькій правді» – 90: історія і сучасність. «Запорізька правда» (1917-2007 рр.): погляд крізь роки: зб. матеріалів міжрегіон. наук.-практ. конф., присвяченої 90-літтю газети «Запорізька правда», м. Запоріжжя, 26 – 27 жовтня 2007 р. Запоріжжя, С. 9 – 16.
3. Штейнле О.Ф. Керівники Запорізької області в номенклатурній еліті УРСР (1943 – 1953 рр.). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя : Просвіта, 2009. Вип. XXV. С. 105 – 110.
4. Бек К. Відновлення сталінської системи в повоєнній УРСР. Український історичний журнал. Київ, 2012. № 4. С. 127 – 139.
5. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.) : 2 кн., ч. 3. / відп. ред. В.М. Даниленко. Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. Кн.1, ч.1-2. 351 с.
6. Потятиник Б.В. Медіа: ключі до розуміння : наук. вид. Серія: Медіакритика. Львів : ПАІС, 2004. 312 с.

7. Тоталитаризм как исторический феномен / редкол.: А.А. Карла-Мурза. Москва: Философское общество СССР. 1989. 396 с.
8. Червоне Запоріжжя № 242 (6524) від 3 грудня 1944. 2 с.
9. Червоне Запоріжжя № 243 (6525) від 5 грудня 1944. 2 с.
10. Червоне Запоріжжя № 142 (6687) від 22 липня 1945. 2 с.
11. О партийной и советской печати, радиовещании и телевидении. Сборник документов и материалов. / редкол.: А.З. Окороков и др. Москва : Мысль. 1972. 635 с.
12. Червоне Запоріжжя № 148 (6693) від 31 липня 1945. 2 с.
13. Червоне Запоріжжя № 89 (6633) від 9 травня 1945. 2 с.
14. Червоне Запоріжжя № 173 (6718) від 3 вересня 1945. 2 с.
15. Червоне Запоріжжя № 174 (6719) від 5 вересня 1945. 2 с.
16. Червоне Запоріжжя № 201 (6746) від 13 жовтня 1945. 2 с.
17. Червоне Запоріжжя № 206 (6751) від 20 жовтня 1945. 2 с.
18. Червоне Запоріжжя № 207 (6752) від 21 жовтня 1945. 2 с.
19. Червоне Запоріжжя № 211 (6756) від 27 жовтня 1945. 2 с.
20. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК : в 2-х т. / редкол.: В.І. Юрчук та інші. Київ : Політвидав України, 1977. Т. 2 : 1941 – 1976. 1022 с.
21. Большевик Запорожья № 167 (916) от 29.12.1945. 2 с.
22. Червоне Запоріжжя № 244 (6799) від 15 грудня 1945. 2 с.
23. Червоне Запоріжжя № 9 (6819) від 12 січня 1946. 2 с.
24. Червоне Запоріжжя № 4 (6814) від 05 січня 1946. 2 с.
25. Червоне Запоріжжя № 55 (6865) від 15 березня 1946. 4 с.
26. Червоне Запоріжжя № 51 (6861) від 10 березня 1946. 2 с.
27. Червоне Запоріжжя № 50 (6860) від 09 березня 1946. 4 с.
28. Червоне Запоріжжя № 56 (6866) від 16 березня 1946. 4 с.
29. Червоне Запоріжжя № 91 (6901) від 05 травня 1946. 4 с.
30. Червоне Запоріжжя № 8 (7079) від 11 січня 1947. 4 с.
31. Червоне Запоріжжя № 2 (8566) від 3 січня 1953. 4 с.